

MARJANUCZ LÁSZLÓ^{ID}

ny. egyetemi docens
Szegei Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Modernkori Magyar Történeti Tanszék
e-mail: marjan@hist.u-szeged.hu

Előszó

(Szubjektív emlékek Sipos Józsefről)

A Sipos Józsefre emlékező kötetbe 28 egykori kolléga, tanítvány és barát írt tisztelegő tanulmányt. Heterogén témák kaptak helyet benne, főként olyanok, melyek Sipos József kutatott témáihoz (a parasztság története, Magyarország 20. századi politikatörténete) állnak közelebb, de természetesen olyanok is, amelyek e kritériumokon túllépnek, sőt olyanok is, amelyek az emlékezett személy gondolkodás-világától mind tárgyában, mind fölfogásában távolabb helyezkednek el. De ettől Sipos „Jóskás” a könyv, mert nyitott, elfogadó, ahogy egykori kollégánk szellemi éleltségére is jellemző volt a másfajta gondolkodás iránti nyitottság. Sokan tudhatják személyes tapasztalatból, hogy ő sem emberi kapcsolataiban nem blokkolt személyeket, sem szakmai tájékozódásában nem tért ki vitás kérdések elől. A szerzők azzal tisztelték meg, hogy az általa képviselt szakmai igényesség és felelősség jegyében írták meg a tanulmányaikat, és tették le az iránta érzett megbecsülésük névjegyét. Sipos Tanár Úr jóhiszemű hozzáállásából következett, hogy igyekezett mindenkivel szót érteni, de ha muszáj volt, a világgal is perlekedett. A kötet a témák gazdagságával, szemléleti sokszínűségével a sok irányból érkező hálás emlékezet értékes kútfője.

Sipos József 21 éven át volt e sorok írójának szobatársa a Szegei Tudományegyetem bölcsészkarának Egyetem utcai épületében, a 3. emeleti történész folyosón, de ismeretségük ennél régebbi, hisz az még a Juhász Gyula Tanárképző Főiskoláról datálódik. Ezen örökség jogán talán nem visszaélés, ha Sipos Józsefet úgy fogom emlegetni, ahogy ezt régtől fogva teszem: „Jóska”. Nem életrajzot írok, hanem azt igyekszem fölillantani, hogy a hosszú időre visszanyúló kapcsolatból milyen vonások, attitűdök rögzültek bennem Jóskáról. Persze nem valami elvont személyiségrajz formájában, hanem életútjába ágyazva.

^{ID} orcid.org/009-0002-6467-9094

Amikor 2000 táján állás ügyben megkeresett, kétszeresen is örültem: akkor épp nem volt gazdája a 20. századi magyar történelem oktatásának, üres volt egy tanszéki állás, s Jóska jelentkezése nekem már a megoldást sejtette. De örültem azért is, mert mi már dolgoztunk együtt a múzeumban, kapcsolatunk folyamatos volt az 1989 óta Szentesen minden évben megrendezett „töris” öregdiák-találkózón. Tehát nem ismeretlenül hozott össze minket újra a sors, azt is mondhatnám, hogy jól képből voltunk egymást illetően. A kiírt állást annak rendje és módja szerint Jóska megpályázta. Személyi vonatkozásait csak azért emelem ki, mert a jelölt kvalifikáltságát tanúsítják. Egyik bírálója Ormos Mária volt, aki a „pályázó” kutatói alaposágát emelte ki, míg Romsics Ignác azt hangsúlyozta, hogy a jelölt képes a 20. századi magyar történelem bármely korszakának egyetemi szintű oktatására.

Közös tanári szobánk ezután számtalan és sokfajta beszélgetésre adott lehetőséget, de legtöbbit a történelemoktatás helyzetéről cseréltünk eszmét. Ekkoriban zajlott a „Bolo-gnára” való áttérés. Kézenfekvőnek tűnt a mi diákkorunk és az aktuális helyzet összevetése. Jóska élete végéig azon a véleményen volt, hogy a főiskola töri tanszékén nagyon jó volt hallgató lenni. Indoklásában hangsúlyos elemként szerepelt, hogy „jó szellemiségű hely volt”, az ottani tanárok pedig jó pedagógusok, de főleg a demokratikusabb történelemszemléletet is. A minősítés háttéréhez tudni kell, hogy az ő diákkora időben egybe esett az 1968-as nyugati diáklázadásokkal, a prágai tavasz leverésével s a marxizmus megújításának szándékával. Jóska mindebből a hazai viszonyok demokratizálásának szükségességére következett, de ezt egyelőre csak főiskolai, kollégiumi szinten gondolta megvalósítani. Ezt akkor, hallgatóként, majd főiskolai KISZ-titkárként sem sikerült megvalósítania, ellenben az 1972-i és 1973-i március 15-i ünnepségeken tanúsított magatartása (nemzeti zászló követelése, nem engedélyezett vonuláson való részvétel) retorziót vont maga után. Feljelentették, aminek a végén a megrovó verdikt azt tartalmazta, hogy Sipos József tudományosan felkészült ugyan, de a szervezeti életben meggondolatlan. Talán ez a momentum is közrejátszott abban, hogy amire nagyon vágyott – a Történettudományi Tanszékre kerülni –, nem következett be. Ehelyett a Testnevelési Tanszéken lett főiskolai tanársegéd 1985-től. Ezzel biztosította Szegeden maradását, de csak jobb híján. Érdekes, hogy életének ez az időszaka ritkán volt beszédtema. Szóba hozta Trogmayer Ottót, aki rábeszéléssel eltérítette a főiskolától, és átcsalta a múzeumba 1978-ban, amiért Jóska mindig hálát érzett iránta. Tudományos kutatói pályafutása lényegében itt vett lendületet.

1979-ben többedmagával megalapította a Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztályát. Jóska ezzel a tárgyi források világába érkezett, s anyaggyűjtő, forrás-elemző munkáiból, sőt, részben keze nyomán, kiállítások születtek, amelyek a közművelődést szolgálták hosszú időn át. Ekkor már együtt dolgoztunk az osztályon, mindketten történész-muzeológusi beosztásban. Kutatói magatartására erősen hatott a gyűjtőmunka, tudatosult benne a fotók, eszközök és tárgyak dokumentatív ereje, amelyek alkalmasak konkrét történeti tények alátámasztására. Ennek

köszönhető, hogy új munkásmozgalmi személyekkel, új témákkal kezdett el foglalkozni, mint amilyen például az 1945-ös földreform tárgyi emlékeinek földolgozása volt.

Tudományos pályafutásának kiemelkedő szakasza a Szovjetunió Kommunista Pártja Nemzetközi Társadalomtudományi Akadémiájára elnyert hároméves ösztöndíja a „Közép-Európa parasztpártjai 1918–1919-ben” c. téma kutatására. Tárgyasult eredménye pedig, hogy e témában megvédte kandidátusi értekezését, amivel tudományos pályafutásának formális csúcsára érkezett.

Am a folytatást fölülírta közéleti vonzalma. Jóska 1987-ben, hívásra, „átigazolt” a közéletbe, az MSZMP Agitációs és Propaganda Főosztályára. Függetlenített pártmunkás lett, a központi apparátus tagja. Ha szóba került a váltás, döntésének saját és önkéntes jellegét hangsúlyozta. Elvállalta! A rendszerváltás időszakát is a pártapparátusban élte át. Úgy gondolta, hogy az átalakulás a politikai szociológia szempontjából is érdekes téma. De nemcsak kacérkodott a rendszerváltás tudományos értelmezésével, hanem könyvet is szerkesztett a témában. Főként az érdekelte, miként alakultak meg az új pártok. Nem volt baja vele, sőt a többpárt-rendszert a demokrácia alapjának tekintette. Az MSZP 1994-es győzelme után kormányzati posztra is hívták, de a „pártapparatesik” státusát nem akarta hivatalnok csinovnyikállásra cserélni. Utóbb megbánta ezt a döntését, azzal indokolva, hogy társadalmias nézőpontját közigazgatási tapasztalattal gazdagíthatta volna.

Politikai pályája egyedüli példány. Abból a szempontból, hogy nem követett karriercélokat. Sem gondolatban, sem cselekedetben föl nem vetődött benne, hogy státusát anyagi előnyök megszerzésére vagy nagyobb hatalomra használja fel. Személyes példát adott a közügy meggyőződéses szolgálatából. Ez mutatkozott meg például abban, hogy miként gondolkodott a rendszerváltás idejének szegénységéről. Először is nemzeti sorskérdésnek tartotta. E nézőpontját elvtársai között is hangoztatva kijelentette, amikor ilyen nagy mértékű a társadalmi szegénység, nemhogy nem illik a vezetőknek gazdagodni, de még a pártelit polgárosodó magatartása is kihívó. Kezdte nem otthon érezni magát a politikai establishmentben. Becsülete, tisztessége megóvta őt a megélhetési politikus érdemtelen érvényesülésétől. Komolyan véve azt, ahonnan jött, s amit lelkiismerete és tudása szerint is képviselt, illetve képviselni köteles: a nagyvárosi forгатagba került egykori domb-rádi parasztivadék érezte, kilóg a sorból. Minden lényeges kérdésben meggyőződéses baloldali kritikára kényszerült saját pártvezetésével szemben. Ebből csak egy út vezethetett ki: ha megpróbál visszatalálni a tudomány világába. No, ekkor találkoztunk újra, s lettünk munkatársak megint. Az élet nagy ajándékának tartotta, hogy újra katedrához jutott. A katedra innenső oldalán állva és annak felelősségét is érezve beszélt a diákjaihoz. Formális órakötelezettségén túl a 20. századi magyar történelem vitatott kérdéseiből „alternatív” szemináriumokat tartott csütörtök délutánokként. Amit diákként az 1960-as évek végén a főiskolán jó szellemű légkörnek tapasztalt, megcsinálta tanárként az egyetemen, diákjait is bevonva. Inspiráló légkört teremtett érdeklődő hallgatóknak: szabad volt a vita, friss a gondolkodás és fesztelen-kötetlen a légkör. Hallgatói már-már bálványozták, de ez nem „vásárolt” autoritás volt, hanem tudással és emberséggel kivívott tekintély. Személyes élményem a közös tanárból, hogy a csütörtök délutáni „privatissimum”-

ok nemcsak formabontók, hanem komolyan vett műhelyviták voltak, főleg az 1918–1920-beli forradalmakról. A jelenlévő 4-5 diák előre készült rá, vitatkoztak, többször szenvedélyesen, majd a tárgyat uraló „mester” érvekkel keretezte a vitát.

Jóska munkáséletének központi tere az egyetem volt, de magánélete földrajzi értelemben erősen helyváltoztató volt.

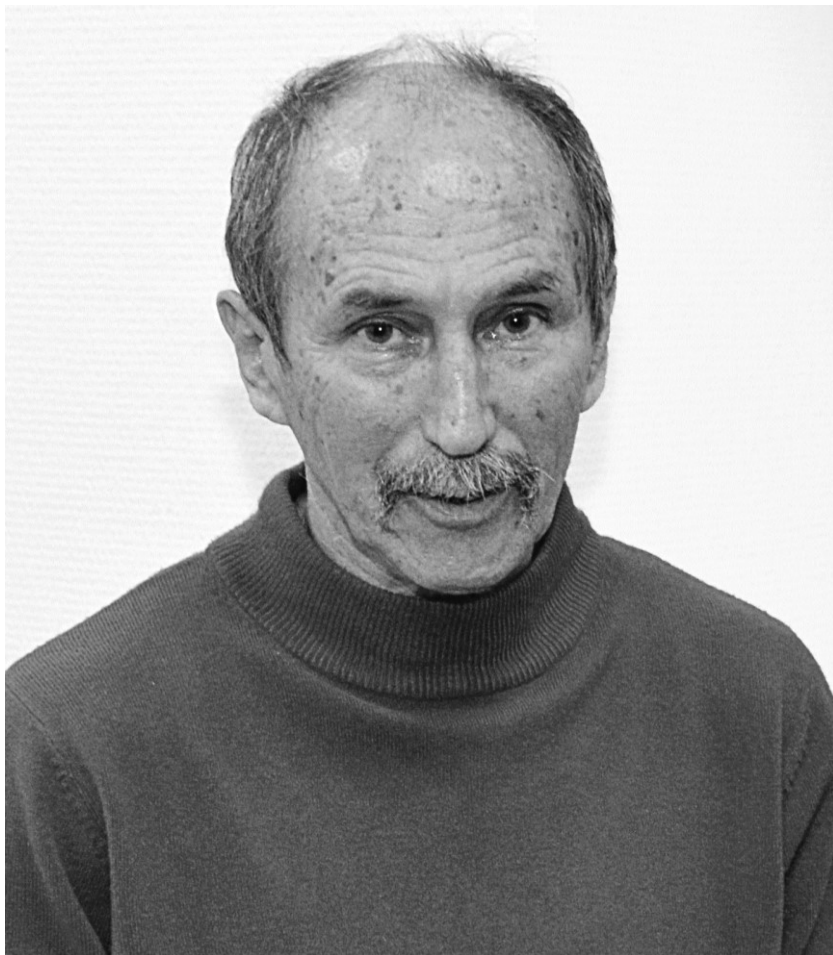
Konstans jellemzője lett életének, hogy az egy földrajzi háromszögben zajlik: Dombrád–Szeged–Budapest. A sorrend nem tetszőleges, hanem Jóska által fölállított, belső lelki sorrend. A szegényparaszti származására való emlékezés végigkísérte életét, s nemhogy nem felejtette el, honnan jött, de egyetemi éve alatt első számú fizikai és lelki lakhelyévé vált a szülői ház. Kertet művelni, házat gondozni, dombrádinak lenni – a föltöltődés és megnyugvás szentélyévé emelte Dombrádot. A három hely közötti folyamatos ingázás technikailag munkavégzés címén történt, de bensőleg nem egyforma súlyú indítékok szabták meg az útirányokat. Számára Dombrád az éltető emberi és családi miliő, Szeged az ifjúság, a tudományos eszmélés, a szakmai kiteljesedés közege volt, míg Budapest a lakóhelyi adottságot, családi kapcsolatot és a közéleti színteret jelentette számára.

Ha a három hely különböző életrajzi helyzetet, személyes viszonyulást szimbolizál, szakmai eredményesség szempontjából Jóska valószínűleg mégis Szegedet emelné ki a három helyszín közül. Tudományos előmenetele döntően Szegedhez kötődik. Annak mérlegét megvonva azonban kijelenthető, hogy nem lett nagyívű történelmi összegző, de a parasztság története témában végzett kutatásai, publikált eredményei alapján kijelenthető, hogy a magyar parasztság 20. századi társadalmi helyzetét nálánál jobban senki sem ismerte. Ebben egyedülállót, megkerülhetetlen historiográfiai alapvetést alkotott.

Ha nem sorolja magát mindig a második helyre, ha csekélyebb lett volna benne a mások baja iránti fogékonyság, ha önzetlenségét csökkent fizikai erejéhez igazította volna – talán iskolaformáló tudományos teljesítmény is születhetett volna. Tanári és tudósi munkája azonban így is komoly nyomot hagy maga után. Az átadott ismeret itt marad történelemtanárok generációinak tudásába épülve, a magyar 20. századot kutatók munkáját szakirodalommal segítve. Arról nem is beszélve, hogy – az emlékére írt szép versből vett gondolattal szólva – az általa bejárt rögös úton végig jegenyertartást adott neki az emberség. Nyugodjon békében!

Szeged, 2023. október 3.

Marjanucz László

Sipos József (1948–2021)